

УДК 340.132.1:371.044.4

Никоненко Л. В. – молодший науковий співробітник лабораторії психології політико-правових відносин Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, м. Київ

СТРАТЕГІЇ ОТРИМАННЯ МОЛОДДЮ ІНФОРМАЦІЇ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ЗМІСТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Презентовано результати емпіричного дослідження стратегій отримання студентами інформації політико-правового змісту в умовах воєнного конфлікту на Сході України. Виокремлено джерела з близького соціального середовища особистості, освітнього середовища ВНЗ, медіа й окремих соціальних інститутів. Проаналізовано тенденції їх використання для отримання політико-правової інформації.

Ключові слова: студенти, джерела інформації, близьке соціальне оточення, освітнє середовище ВНЗ, соціальні інститути, медіа.

Для перебігу гібридної війни притаманне застосування широкого спектру невійськових засобів впливу на супротивника. Психологічні, дипломатичні, економічні, торговельні, культурологічні операції, спрямовані на ураження різних сфер життєдіяльності суспільства, розгортаються задовго до початку активних воєнних дій. Це можливо саме завдяки активному використанню медійного простору. Метою інформаційних операцій є вплив на свідомість громадян задля зниження їх мобілізаційної готовності до захисту держави, утвердження почуття зневіри. У цих умовах посилюється роль інформаційної компетентності громадян. Вона дає змогу вчасно ідентифікувати факти маніпулювання свідомістю завдяки навичкам критичного мислення та рефлексії.

Ці обставини зумовлюють необхідність дослідження стратегій отримання молоддю інформації політико-правового змісту та її подальшого когнітивного опрацювання в умовах воєнного конфлікту. Розуміння особливостей цих стратегій

надасть можливість планувати освітні заходи задля підвищення інформаційної компетентності. Іншою нагальною науковою потребою є оцінювання психологічних наслідків інформаційних атак іноземних держав щодо України, здійснюваних упродовж 2013–2016 років.

Мета статті – презентувати результати емпіричного дослідження стратегій отримання студентами інформації політико-правового змісту в умовах воєнного конфлікту на Сході України.

Для з'ясування ролі різних джерел інформації політико-правового змісту на базі десяти ВНЗ м. Києва було проведено емпіричне дослідження. Столицю обрано як епіцентр політико-правових процесів в Україні, у якому представлені всі можливі макро- та мікросередовищні чинники становлення політико-правової свідомості (ППС) особистості. Методами дослідження були анкетування, глибокі індивідуальні та групові інтерв'ю. Загалом залучено 459 осіб, 428 із них узяли участь в анкетуванні (за авторською методикою). На підставі теоретичного аналізу виокремлено чотири групи, у які об'єднано значущі джерела інформації: *близьке соціальне оточення*; різні соціальні інститути; *медіа*; особистісний досвід людини [1]. Іншим завданням було з'ясувати інтенсивність користування та ступінь довіри до інформації, отриманої з них. На рис. 1, 2 і далі в тексті цифрами від 1 до 18 джерела інформації політико-правового змісту позначено так: *близьке соціальне оточення особистості*: 1) члени родини; 2) друзі та знайомі; *освітнє середовище ВНЗ*: 3) студенти з навчальної групи; 4) студенти інших груп, факультетів, ВНЗ; 5) лідери студентського самоврядування; 6) викладачі ВНЗ; 7) методисти з виховної роботи; 8) керівництво ВНЗ; *суспільні інститути*: 9) представники громадянських рухів, волонтери; 10) служителі церкви, активісти релігійних громад; 11) політики, активісти політичних партій; 12) представники органів влади; *медіа*: 13) соціальні мережі; 14) тематичні Інтернет-сайти; 15) газети; 16) радіо; 17) телебачення; 18) офіційні Інтернет-ресурси органів влади.

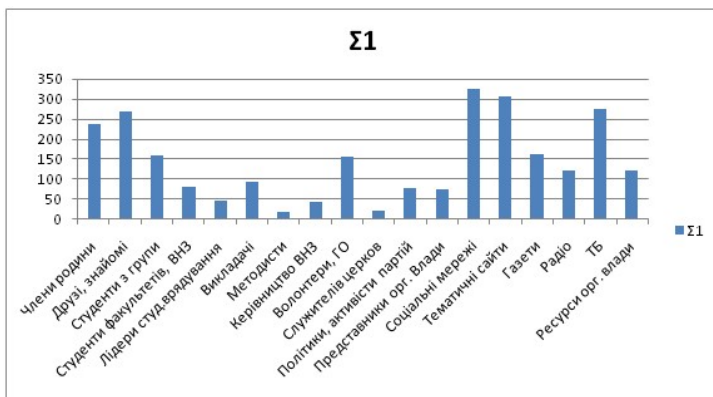

Рис. 1. Діаграма показників У1 для різних джерел інформації політико-правового змісту у вибірці дослідження*

Під час анкетування респондентам було запропоновано оцінити частоту використання джерел для отримання інформації політико-правового змісту за інтервальною шкалою (опції: «ніколи», «інколи», «часто», «постійно»). У процесі опрацювання накопичені частоти тих, хто часто або постійно використовує певний канал комунікації, було підсумовано. Отримане число є показником У1. Процедура зумовлена потребою визначення типової поведінки респондентів, яку можна вважати різновидом комунікативних практик. Відсоток студентів, що обрали цю відповідь, позначено в дужках на першому місці.

Для з'ясування рівня довіри до тих самих джерел інформації політико-правового змісту було застосовано 5-бальну шкалу Лайкерта. Показник У2 обчислено за схемою, аналогічною процесу обчислення У1. Показник У2 відображає рівень довіри представників студентської спільноти до певного джерела інформації політико-правового змісту.

* За горизонтальною віссю позначено джерела отримання політико-правової інформації (нумерацію див. у тексті вище). За вертикальною віссю позначено показники У1 для різних джерел інформації політико-правового змісту.

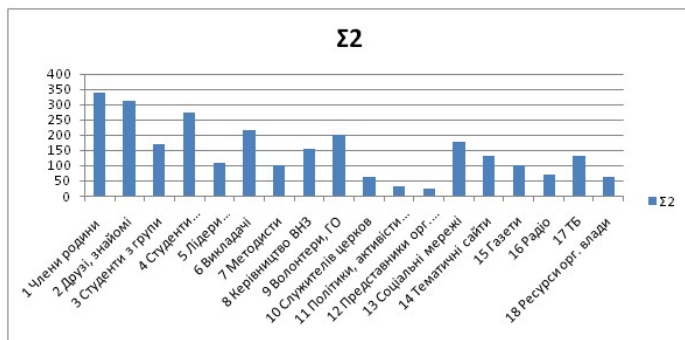

Рис. 2. Діаграма показників У2 для різних джерел інформації політико-правового змісту у вибірці дослідження*

Далі в тексті показник У2 для певного джерела в дужках позначено на другому місці.

Близьке соціальне оточення студентів є одним із найважливіших каналів отримання інформації політико-правового змісту та середовищем її вербального, когнітивного опрацювання (В. О. Васютинський, О. Б. Кафарська та ін.). Згідно з даними рис. 1, у цій підгрупі найпопулярнішим джерелом інформації є друзі та знайомі (63,6 %, 73,4 %). Рідше звертаються з політико-правовими питаннями до членів родини, однак рівень довіри до отриманої інформації вищий (56,9 %, 79,9 %). Саме родичі є найвпливовішим і найавторитетнішим ресурсом, який має найвищий рівень довіри з-поміж інших джерел. Під час глибоких інтерв'ю ця тенденція підтверджується. Навіть ті респонденти, які мешкають у гуртожитках (27 %), визначають членів родини як значущих осіб для формування власної політико-правової позиції.

Середовище ВНЗ має достатньо високий рівень довіри в студентів і відіграє важливу роль в інформуванні про соціально-політичні процеси та події. Найчастіше респонденти звертаються

* За горизонтальною віссю позначено джерела отримання політико-правової інформації (нумерацію див. у тексті вище). За вертикальною віссю позначено показники У2 для різних джерел інформації політико-правового змісту.

з інформаційними запитами до студентів із власної групи (38,1 %, 48,8 %). Зауважимо, що опцію «студенти з Вашої навчальної групи» можна водночас розглядати і як близьке соціальне оточення респондентів, і як важливий сегмент освітнього середовища ВНЗ. Це зумовлено значною тривалістю навчального та дозвільного часу, який студенти проводять разом (передусім у разі мешкання в гуртожитках).

Під час глибинних інтерв'ю виявлено, що студентському середовищу не притаманна однорідність політико-правових позицій. Ідентифіковано психологічний тиск, складність позиціонування певних політико-правових уподобань у середовищі ВНЗ. Можливо, саме це призводить до усвідомленого уникання розмов на політико-правові теми окремими студентами в разі незгоди з поширеними інтерпретаційними стратегіями соціально значущих подій. Про активні спроби переконання однокурсників повідомляли як прореволюційно налаштовані студенти, так і ті, хто обстоював позиції, що Революція гідності була протиправною, «антиконституційним заколотом», «переворотом».

Роль студентів інших груп, факультетів або ВНЗ в інформаційному насиченні респондентів незначна, про що свідчать отримані під час анкетування дані (19,8 %, 31,9 %). Під час глибинних інтерв'ю виявлено, що лідерів студентського самоврядування (11,5 %, 26,1 %) респонденти сприймають як проміжну ланку між спільнотою студентів і керівництвом ВНЗ. У випадку конфліктних ситуацій групові органи самоврядування взаємодіють з керівництвом ВНЗ як представники студентської спільноти, виконують функції захисту інтересів студентів. Проте навіть інформація від студентів з інших ВНЗ суб'єктивно може бути важливішою, що відображено на рис. 1.

Найвищий рівень довіри в освітньому середовищі ВНЗ щодо політико-правових питань у студентів мають викладачі (22,7 %, 51 %), саме до них звертаються для обговорення політико-правових тем. По-перше, викладачі навчають студентів азам професії та нормам поведінки в професійній спільноті, відіграють провідну роль у професійній соціалізації. Тому ситуація взаємодії «викладач–студент» передбачає певну психологічну готовність студентів слухати, навчатися, сприймати та відтворювати знання, навички й моделі професійної поведінки. Вважаємо, що отримані показники можуть також свідчити про емоційне поєднання довіри та поваги до викладачів

як взірців професіоналізму, що екстраполюється на інші сфери життя, зокрема й на політико-правову сферу. Авторитет викладачів і сугестивність студентів може посилювати залежність студентів у навчальних питаннях. Здавання заліків, екзаменів, а отже, і потенційна можливість отримання стипендії та продовження навчання у ВНЗ істотно залежать саме від викладачів. Тобто це стосунки з ознаками домінування – підпорядкування, у яких підлегла сторона схильна неусвідомлено підпорядковуватися [2]. Крім того, викладачі можуть відігравати роль «провідників» політико-правової позиції, яку публічно декларує керівництво ВНЗ. Це посилює залежність, а отже, і сугестивність студентів.

Аналогічну роль для студентів можуть виконувати методисти з виховної роботи. Проте звертаються до них з політико-правових питань значно рідше (4,4 %, 24,1 %). Опосередковано це підтверджують матеріали попередніх абзаців, оскільки рівень залежності студентів від методистів значно нижчий, ніж від викладачів, як і роль у професійній соціалізації, що є головним завданням під час навчання у ВНЗ.

Керівництво ВНЗ є важливим для студентів у контексті політико-правової соціалізації (11 %, 36,5 %). Зауважимо, що як і у випадку з викладачами, студенти організаційно та фінансово залежні від керівництва ВНЗ. Це може суттєво ускладнювати політико-правове позиціонування, якщо воно суперечить позиції керівництва. Виникає можливість організаційного ускладнення навчання, навіть відрахування з навчального закладу у зв'язку з ідеологічними переконаннями. Попри ймовірні проблеми, молодь інколи бере участь у публічно не схвалених або не санкціонованих керівництвом ВНЗ політико-правових заходах, про що свідчать матеріали, отримані під час глибинних інтерв'ю.

Соціальні інститути відіграють одну з провідних ролей у становленні ППС особистості (Ю. Калиновський, Д. О. Кобрисенко, Л. О. Кияшко, Г. О. Мозолева, Т. М. Федоренко). Найпоширенішим у цій групі чинників є волонтери (37,7 %, 44,8 %). Ця нова соціальна спільнота заслужила довіру студентів завдяки високій ефективності виконання завдань, що забезпечили існування України як незалежної держави в умовах дезорієнтації органів влади. На наш погляд, зазначене може свідчити про референтну роль, яку відіграють волонтери в політико-правових питаннях для студентів. Моделі поведінки, що демонструють представники волонтерських

рухів, у спільноті мають повагу, отримують схвалення та слугують зразком для наслідування.

Найрідше для отримання інформації політико-правового змісту студенти звертаються до представників релігійних організацій та активістів релігійних громад (5,2 %, 14,8 %). Представники різних релігійних конфесій досить виразно декларували політико-правову позицію, активно долучалися до волонтерських рухів, були суб'єктами політико-правової взаємодії. Вважаємо, що чітку ситуацію щодо ролі релігійних організацій у становленні ППС особистості можна буде окреслити після визначення окремих опцій для представників різних конфесій, залучених у політико-правовий процес в Україні.

Політики, представники партій, офіційні представники органів влади є антилідерами довіри в студентів. Водночас інтенсивність звернення до цих джерел інформації все ж таки вища, ніж до релігійних організацій: політики, представники партій (19,2 %, 7,2 %); офіційні представники органів влади (18,5 %, 6 %). Зазначене зумовлено потребою когнітивної реконструкції політико-правових подій, що досягається тільки завдяки аналізу та зіставленню інформації від різних суб'єктів політико-правового процесу.

Media – наступна група, що впливає на становлення ППС студентів. Це основний канал отримання інформації політико-правового змісту. Також є очевидною тенденція: що віддаленішим і незалежнішим з формального погляду медіа від суб'єктів політичної або фінансової влади, то більш охоче студенти ним користуються і довіряють. У цьому сенсі соціальні мережі (77,7 %, 41,8 %) і тематичні Інтернет-сайти (73,1 %, 33,2 %) є лідерами інформування й довіри у вибірці.

Винятком є радіо (65,6 %, 17,3 %). Вважаємо, що отримані показники можуть свідчити про пріоритетність його використання студентами задля розважальних потреб (прослуховування музики, розважальних передач на вулиці, у транспорті тощо). Політико-правова тематика в радіоефірі є супутньою. Тому постає істотна розбіжність між частотою користування радіо та рівнем довіри до нього в політико-правових питаннях.

Дані щодо використання інформації, отриманої за допомогою телебачення, також порушують тенденції ряду (29,8 %, 31,8 %). Відсоток тих, хто часто та постійно користується телебаченням, майже збігається з відсотком тих, хто частково або цілком йому довіряє. Для отримання інформації політико-правового змісту до

телебачення звертаються тільки ті респонденти, які довіряють цьому джерелу, а решта просто уникає його.

Одним із засобів політико-правового позиціонування особистості є віртуальна самопрезентація в Інтернет-мережі, яку досліджував Я. Шмідт [3]. Він розглядав процеси множинної віртуальної самопрезентації користувачів, яка реалізується завдяки створенню декількох акаунтів. Різні особисті сторінки в соціальних мережах можуть відображати віртуальні субособистості завдяки унікальному нік-нейму, аватарці, візуальному оформленню сторінки та її специфічному інформаційному наповненню, що надає можливість користувачу вільно відобразити різні грані взаємодії із соціумом (навіть ті, які емоційно табуовані у звичному соціальному оточенні особи).

Студенти здебільшого зареєстровані під власним іменем (79,8 %) і готові декларувати політико-правову позицію відкрито. Водночас 9,98 % мають як анонімний, так і відкритий акаунти, що дає змогу певну частину політико-правових особистісних уподобань, потреб, позицій, намірів реалізовувати без персоніфікації особи. Згідно з опитуванням, 8,48 % респондентів зареєстровані в соціальних мережах виключно під псевдонімом і вважають це засобом забезпечення себе та своїх близьких від можливих ускладнень у разі виявлення їхньої політико-правової позиції. Зауважимо, що під час глибинних інтерв'ю ідентифіковано досить поширений у студентському середовищі страх стеження через соціальні мережі вітчизняних, іноземних спецслужб.

Тому створення студентами анонімних акаунтів розглядаємо як інструмент, що дає змогу реалізовувати не задоволену у звичному середовищі особистості потребу щодо висловлення власної політико-правової позиції, пошуку односторонніх для обговорення, емоційної консолідації чи організації спільних політичних дій. Якщо студент реалізує активні медіапрактики, метою яких є ускладнення медійної активності проросійських користувачів або антиросійська віртуальна активність, то анонімний акаунт використовують як засіб уникнення стеження з боку спецслужб.

Офіційні Інтернет-ресурси органів влади популярніші, ніж політики, представники політичних партій. В умовах глобального поширення гаджетів, які надають цілодобовий доступ до Інтернет-мережі, ознайомитися з інформацією на офіційному Інтернет-ресурсі значно простіше, ніж з інтерпретацією від політика або службовців органів влади. Отримані результати дають підстави для формулювання такої гіпотези.

Таким чином, висока інтенсивність використання каналу отримання інформації не забезпечує автоматичної довіри до неї. І навпаки, нечасте використання певного джерела не завжди передбачає емоційне відторгнення особистістю отриманої інформації. Формування настанови щодо довіри або недовіри до інформації політико-правового змісту відбувається у процесі множинних комунікацій особистості з представниками близького оточення, різних суспільних інститутів, освітнього середовища ВНЗ та використання медіа різних типів.

Найчастіше з інформаційними запитами з політико-правової тематики студенти звертаються до джерел зі спрощеним доступом і мінімальною соціальною дистанцією (медіа, представники близького соціального оточення). Аутсайдерами політико-правового інформування студентів є методисти з виховної роботи та представники релігійних організацій.

Лідерами довіри є особи з близького оточення, викладачі та представники громадянського суспільства. Натомість молодь не довіряє інформації, отриманій від політиків, представників органів державної влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Задорин И. СМИ и массовое политико-правовое сознание: взаимовлияние и взаимозависимость [Электронный ресурс] / И. Задорин, Ю. Бузова, А. Сюткина. – Режим доступа: <http://www.mediasprut.ru/info/bibliothek/ru>. – Загл. с экрана.

2. Васютинський В. Інтеракційна психологія влади / В. Васютинський. – Київ : [б.в.], 2005. – 492 с.

3. Шмідт Я. Нова мережа: ознаки, практики і наслідки веб 2.0 : посіб. для вузів / пер. з нім. В. Клименко ; за заг. ред. В. Іванова. – Київ : Центр Вільної преси, 2013. – 284 с.

REFERENCES

1. Zadorin, I., Burova, Yu., & Siutkina, A. *SMI i massovoe politiko-pravovoe soznanie: vzaimovliianie i vzaimozavisimost [Mass media and mass political and legal consciousness: mutual influence and interdependence]*. Retrieved from <http://www.mediasprut.ru/info/bibliothek/ru/smi-polit.shtml> [in Russian].

2. Vasiutynskiy, V. (2005) *Interaktsiina psykholohiia vlady [Interactive psychology of power]*. Kyiv [in Ukrainian].

3. Shmidt, Ya. (2013) *Nova merezha: oznaky, praktyky i naslidky veb 2.0 [New Network: Features, Practices and Web 2.0]*. (V. Klymenko, Trans). V. Ivanova (Eds.). Kyiv: Tsentri Vilnoi presy [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 07.09.2017

Nykonenko L. – Junior Researcher Fellow of the Laboratory of Psychology Political-Law Activity of the Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Strategies of Obtaining Political and Legal Information under the Military Conflict in the East of Ukraine

The article presents the results of an empirical study of strategies for obtaining information of political and legal content by the students in the context of the military conflict in the East of Ukraine. In the process of theoretical analysis, sources are derived from the close social environment of the individual, educational environment of the university, the media and individual social institutions. The tendencies of their use for obtaining political and legal information are analyzed.

It is revealed that the representatives of the close social environment are most trusted: members of the family, mates and friends. In the environment of higher education, teachers and classmates get the greatest trust. It is empirically proven that from the point of view of political and legal communications, the student group at the same time plays the role of both the educational environment and the student's close social environment.

There is proven point of complexity of the public positioning in the student's environment of the political and legal position in which the events of the Revolution of Dignity (2013–2014) are regarded by the student as unlawful and unconstitutional.

It has been determined that multiple media is the main source of information on political and legal content. Most students are using social networks and the magical websites. There is a wide spreader in the student community fear of tracking in social networks, which is overcome by strategies: 1) avoiding discussion on political and legal topics in the virtual space; 2) multiple virtual self-presentation using different accounts (including anonymous ones); 3) refusing to register in social networks.

As for social institutions, it has been determined that the information which is received from volunteers and representatives of NGOs and movements gets the greatest trust from students. Representatives of the authorities and politicians are the anti-trust leaders of the student community.

Keywords: students, sources of information, close social environment, educational environment, social institutions, the media.